

מבט על, גיליון 797, 14 בפברואר 2016

פקיסטן וערב הסעודית: יחסים מיוחדים – לא בכל תנאי

יואל גוז'נסקי

במהלך ינואר 2016 התקיימה שורת פגישות בין הצמרת הפוליטית והביטחונית הסעודית לבין זו הפקיסטנית, בשתי המדינות. בפגישות חזרו והדגישו הפקיסטנים את מחויבותם לשמירת ביטחונה וריבונותה של ערב הסעודית. אלמלא היו אלו הימים שלאחר ההסתערות על נציגויות ערב הסעודית באיראן ובעקבותיה ניתוק היחסים הדיפלומטיים בינה לבין איראן, יתכן שפגישות אלו לא היו זוכות לתשומת הלב התקשורתית שלהן. שורת ביקורים הדדית זו מסיימת, כך מקווים הסעודים, תקופה צוננת ביחסי שתי המדינות, שנרשמה מאז שהפרלמנט הפקיסטני התנגד להצטרפות כוחות פקיסטניים למבצע הצבאי בראשות ערב הסעודית בתימן. אולם, עדיין נותרו אתגרים לא מבוטלים בדרך להידוק שיתוף הפעולה האסטרטגי בין המדינות.

ברית היסטורית

לאורך השנים הראתה פקיסטן נכונות לבוא לעזרת ערב הסעודית. זכור בהקשר זה הסיוע בשחרור המסגד הגדול במכה ב-1979 והצבת כוחות צבא בשטח הממלכה בעת מלחמת איראן-עיראק. כן שתפו שתיהן פעולה בתמיכה בלחימת המוג'אהדין האפגניים בכיבוש הסובייטי. הסעודים מקבלים הכשרה צבאית מאנשי צבא פקיסטנים בערב הסעודית ובתמורה מעניקים סיוע כספי ישיר לפקיסטן או הספקה של נפט חינם או במחיר מופחת. בנוסף, לצמרת הסעודית קשרים אישיים טובים עם הצמרת הביטחונית והפוליטית הפקיסטנית. למשל, כשהודח מתפקידו ראש הממשלה הנוכחי, נוואז שריף, ב-1999, הוא מצא תנאי גלות נוחים בערב הסעודית, עד שהותר לו לחזור לפקיסטן ב-2007. יתר על כן, הפיתוח הגרעיני בפקיסטן הידק עוד יותר את היחסים בין המדינות, כשערב הסעודית העניקה לפקיסטן סיוע כספי לשם פיתוח "פצצה אסלאמית". ארצות הברית הטילה על פקיסטן סנקציות בעקבות הניסויים הגרעיניים שביצעה, אך לעזרתה של פקיסטן הגיעה ריאד, שכדי לסייע לה להתגבר על מצוקתה הכלכלית החלה לספק לה בנוסף גם נפט גולמי. התמיכה הסעודית בתכנית הגרעין הפקיסטנית הייתה בסיס להערכה רווחת, כי אם ערב הסעודית תבקש להיעזר ביכולותיה הגרעיניות של פקיסטן, זו תיענה בחיוב.

היחסים בין המדינות מתבטאים גם בקשרים כלכליים ענפים ומתפתחים. וכך, היקף המסחר בין המדינות צמח בשנים האחרונות ועומד כיום על כ-5 מיליארד דולר. בנוסף, מספר העובדים הפקיסטנים בממלכה נמצא בצמיחה מתמדת, ועומד כיום על למעלה ממיליון וחצי עובדים, אשר שולחים למשפחותיהם בפקיסטן כ-3 מיליארד דולר בשנה.

חריקות בברית

הסעודים רואים בפקיסטן, החולקת גבול בן 909 ק"מ עם איראן, נכס חשוב בריסון ההשפעה האיראנית. באמתחתם של הסעודים לגיטימציה דתית, כיסים עמוקים וגישה לכלכלת המפרץ. לפקיסטן הצבא המוסלמי הגדול ביותר, והיחיד בעל יכולת גרעינית, אשר ערב הסעודית רואה בו מכפיל כוח ומשענת לעת משבר. היבט חשוב נוסף קשור לעובדה שערב הסעודית, אשר בשטחה המקומות הקדושים לאסלאם, נהנית מהשפעה דתית לא מבוטלת בפקיסטן. הסעודים הצליחו לאורך שנים לקדם את הזרם הוואאבי באמצעות תרומות נדיבות למסגדים ולמדרסות בפקיסטן, שבה האוכלוסייה המוסלמית השנייה בגודלה בעולם (אחרי אינדונזיה). ואולם, למרות הברית ההיסטורית בין המדינות, פקיסטן החליטה לא להצטרף לקואליציה הערבית הלוחמת מאז אביב 2015 בתימן נגד השיעים-החותרים, הזוכים לתמיכת איראן. סירוב זה יצר חיכוך בין פקיסטן לערב הסעודית (ולאיחוד האמירויות) ופגע באמון לו זכתה פקיסטן במפרץ. בין הסיבות לסירוב היה חשש באסלאמבאד מהגברת המתח העדתי בפקיסטן, שבה נמצאת האוכלוסייה השיעית הגדולה ביותר מחוץ לאיראן ואשר לאיראן השפעת-מה עליה. ואכן, שיעים פקיסטנים רבים יצאו לרחובות במחאה על הוצאתו להורג של השייח השיעי הסעודי, נימר אל נימר, בדצמבר 2015. בנוסף דווח, כי איראן מצליחה לגייס שיעים פקיסטניים לא-מעטים כלוחמים לצד משטר אסד, לצד כוחות משמרות המהפכה האיראניים, במלחמה בסוריה.

לאסלאמבאד מעוניינת גם בשמירה על יחסים תקינים עם איראן בשל אינטרסים כלכליים כבדי משקל, הקשורים למצוקתה האנרגטית הגוברת. פקיסטן הביעה רצון עז לסיים את הנחת הצינור שיזרים לתחומה גז איראני – פרויקט שסין הסכימה לממן. בנוסף, צבא פקיסטן עסוק במשימות לאורך הגבול הפקיסטני-הודי והפקיסטני-אפגני, ואינו מעוניין לפתוח חזית נוספת. לפקיסטן ואיראן יש עניין משותף גם בדיכוי התנועה הבדלנית הבלוצ'ית, הפועלת בשיתוף, ובשיתוף פעולה באפגניסטן, שבה לשתיים השקעות הולכות וגדלות.

ההיבט האסטרטגי

שאלה מרכזית היא, האם סירובה של אסלאמבאד לקחת חלק במלחמותיה האזוריות – יש יאמרו "הרפתקאותיה" – של ריאד מעיד על חוסר נכונות לסייע לממלכה גם בנושאים אסטרטגיים? בעבר הועלתה האפשרות, כי בתרחיש של פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, התחייבות פקיסטנית לשמירה על ביטחון הממלכה תוכל להתבטא בהצבה של נשק גרעיני פקיסטני בשטחה או בסיוע בהעברת טכנולוגיה הדרושה לסעודים, כדי להתניע תכנית גרעין. לפקיסטן עבר בעייתי בתחום הפצתה של טכנולוגיה גרעינית ולא ניתן לבטל אפשרות של "עצימת עין" מצדו של המשטר באסלאמבאד לגבי סיוע של מדענים פקיסטניים בהקמת תשתית גרעינית בממלכה. אפשרות נוספת, היא הענקת "מטריה גרעינית" מוצהרת, קרי מחויבות להגיב כלפי כוח זר שיציב איום קיומי בפני שושלת בית סעוד והמקומות הקדושים לאסלאם. יתכן שלכך התכוון הרמטכ"ל הפקיסטני, רחיל שריף, באחת הפגישות עם הצמרת הסעודית בינואר 2016, כשהצהיר, כי "כל איום על השלמות הטריטוריאלית של הממלכה יביא לתגובה חזקה מצד פקיסטן". ("Any threat to Saudi Arabia's territorial integrity would evoke a strong response from Pakistan").

נראה כי הסעודים מאמינים, כי בהינתן פריצה איראנית לעבר נשק גרעיני, פקיסטן תבוא לעזרתם באופן כזה או אחר, גם אם יתכן שההבנות בין שני הצדדים מפורשות באופן שונה על-ידי כל צד. אולם, פקיסטן תצטרך לקחת בחשבון גם את האינטרסים האחרים שלה ואת המחירים של סיוע כזה לערב הסעודית. העברת נשק גרעיני/טכנולוגיה גרעינית לערב הסעודית תביא בסבירות די גבוהה לא רק לגינוי מצד הקהילה הבינלאומית אלא גם לסנקציות חמורות עליה, ומלבד הצורך להתמודד עם פגיעה כלכלית ופוליטית משמעותית, פקיסטן תהפוך באחת את איראן ליריב מר ותסבך את מאזן ההרתעה בינה לבין הודו.

הענקת "מטריה גרעינית" לסעודים יכולה להיות קלה יותר לפקיסטניים, במיוחד אם תצטייר כהרחבה של הערובה הביטחונית הקיימת, אך היעילות של צעד זה מוגבלת. הסכנה המוחשית יותר מאיראן גרעינית, היא שימוש בדימוי עוצמתה הגרעינית, כדי להגביר את השפעתה באזור בכלל ובקרב השיעים בערב הסעודית בפרט. בכל מקרה, יש סיכוי רב יותר שהמשטר הסעודי, הניצב בפני אתגרים משמעותיים מבית ומחוץ, ייפול בשל גורמים פנימיים ולא עקב מערבותו של כוח חיצוני. במקרה של משבר פנימי חמור, ספק אם ערובה גרעינית פקיסטנית תביא תועלת רבה, אם בכלל.

מבט לעתיד

לפקיסטן ספקות משלה לגבי היציבות הסעודית ושיקול הדעת של ההנהגה הסעודית החדשה, בה צובר סמכויות שר ההגנה וסגן יורש העצר הצעיר, בן המלך, הנסיך מחמד בן סלמן. ניתן להעריך, כי היא תעשה כל שביכולתה, כדי שלא תאלץ לבחור בין איראן לערב הסעודית, ובמשבר הנוכחי ביניהן התנדבה פקיסטן לקחת על עצמה שוב את תפקיד "המתווך ההוגן". כאשר הודיע בדצמבר 2015 מחמד בן סלמן על הקמת הברית המוסלמית למלחמה בטרור, רבים בצמרת הביטחונית הפקיסטנית הופתעו לגלות שפקיסטן נמנית על חברותיה. מאוחר יותר הבהירו באסלאמבאד, כי פקיסטן לא תשתתף באופן פעיל בלחימה, אלא תעניק ייעוץ צבאי-מודיעיני ותמיכה לוגיסטית לחברות הקואליציה בלבד.

המסקנה, שההערכה שפקיסטן תצא, בכל תנאי, להגנה על האינטרסים של ערב הסעודית, כפי שהאחרונה מבינה אותם, אינה מובנת מאליה והיא זקוקה לתיקוף. ככל שיגבר המתח בין ערב הסעודית לאיראן, כך תתקשה פקיסטן לנווט ולשמר איזון ביחסיה עם השתיים. ערב הסעודית ופקיסטן יישארו בנות ברית קרובות, אולם מלאכת האיזון בין האינטרסים השונים שלהן תיעשה מסובכת יותר. שתי המדינות תלכנה רחוק בכדי להישאר מעורבות אחת בביטחונה של האחרת – ולראיה שתיהן מעניקות משקל רב להכלת המשבר ביניהן ולמנוע מאי-הסכמות לפגוע באופן מהותי במערכת היחסים האסטרטגית ביניהן. אולם, סירוב פקיסטן להצטרף ליוזמות הסעודיות עלול להוות אינדיקציה למציאות גאופוליטית חדשה ולעדיפויות חדשות של ההנהגה הפקיסטנית.